

Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik

Kemal H. Karpat

İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, 365 sayfa, ISBN 978-605-080-090-6.

Rabia Nur ÇAVUŞ*

Kemal H. Karpat'ın kaleminden çıkan bu eser, yazarın Balkanlarda milliyetçilik hareketlerini incelediği çalışmasıdır. Makalelerden oluşan bu çalışması, Balkanlarda milliyetçilik hareketleri etrafında şekillenen Balkan coğrafyası milliyetçilik fikrinin bu toplumların zihnî dönüşümünü nasıl sağladığı ve bu milletlerin bağımsızlık süreçlerini ne şekilde etkilediği sorularına cevap niteliğindedir.

Eserini incelediğimiz Kemal Haşim Karpat; 1923 yılında, bugün Romanya sınırları içinde bulunan Dobruca'nın Babadağ kasabasında doğdu. 1950 yılında New York Üniversitesinde hukuk alanında lisans eğitiminin ardından Washington Üniversitelerinde siyasi bilimler alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı. New York Üniversitesinden doktor unvanını aldıktan sonra Montana Devlet Üniversitesi, Princeton Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, Harvard Üniversitesi gibi önemli eğitim kurumlarında öğretim üyeliği ve yöneticilik yaptı. Türk Tarih Kurumu onur üyesi ve TBMM onur ödülü sahibidir. *International Journal of Turkish Studies*, *Central Asian Survey* ve *Journal of Muslim Minority Affairs* dergilerinin editörler kurulunda yer aldı. Bilimsel çalışmaları sonucunda, Romanya bağımsızlık madalyası ve Bükreş Üniversitesi Dimitri Cantemir madalyasıyla ödüllendirildi. Kendisine, Romanya Ovidius Üniversitesi ve Rusya Çuvaş Milli Üniversitesi tarafından onur doktoraları verildi. Rusya Kazan Bilimler Akademisi onursal üyeliği, Wisconsin Üniversitesi Hilldale ödülü ve Türk Bilimler Akademisi ödülüne de sahiptir. MESA-Orta Doğu

* Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Aydın, rabianurcavuss@gmail.com

Çalışmaları Derneğinin kurucu üyelik ve başkanlık görevlerinde bulundu. Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi idi. 20 ülkede yayımlanmış 130 makalesi ve 16 kitabı bulunan yazar, 20 Şubat 2019 tarihinde Amerika’da vefat etti.

Yazar ilk olarak Balkan milliyetçiliğinin gerçek olmayan unsurlarla beslenip insanlık tarihini etkileyen bir öğreti olduğunu belirtip, bu durumu Balkanlardan başka bir bölgede göremeyeceğimizi, Osmanlı öncesi Balkanlarda millet kavramının mevcut olamadığı şeklinde ifade etmiştir. Bölgede sadece topluluklar hâlinde yaşamaktaydılar ve kendilerini çıkarları doğrultusunda Yunanlı, Bulgar, Sırp olarak nitelendirilmekteydiler. Bunun bir ispatı olarak Makedonyalı Ulah Nicole Batzaria’nın anılarındaki, “... çıkarların gereklerine göre bir kardeşin Yunanlı, diğerinin ise Bulgar ya da Sırp olduğunu iddia ettiğini görmek hiç de olağan dışı bir durum değildi” şeklindeki ifadeleri bunu daha açık bir hâle getirmiştir.

Yazar, kitabın ilerleyen bölümlerinde, Osmanlı Devleti’nin Balkanları fethiyle bölgede sıkı bir denetim ile iyi bir bürokrasi, güçlü bir ordu ve ekonomik sistem kurduğu ve bölgenin dinî inancı konusunda önemli tespitlerde bulunmuştur. Yine Osmanlı Devleti’nin, fethettiği bölgelerde de olduğu gibi inanç özgürlüğünü sağlamasına yaptığı vurgu da önemli bir gerçekliğin altını çizmektedir. Balkanlarda şekillenen Osmanlı idaresi, Balkanlardaki toplulukların kendi millî kimliklerinin devamını sağlamada önemli siyasî ve toplumsal işlev görmüştür. Balkanların kendine has toplumsal yapısının kendine has bir kültür oluşturduğunun ve bunun Balkan kavimlerinde çok farklı bir şekilde olmadığını altını çizen Karpat, bunun, Balkanlardaki siyasî ve sosyal süreçleri ciddi bir şekilde etkilediğine işaret eder. Bölgedeki toplulukların bölgeye gelen Avrupalı devletlerin ve özellikle de Rusya’nın siyasal ve toplumsal düşüncelerini pek de zorluk çekmeden kabul edip benimseyebildiklerinin üzerinde durmuştur.

Yazara göre Avrupalı devletlerin Balkanlardaki politikaları ve müdahalelerinin, Osmanlı Devleti’nin bölgede etkinliğinin yitirilmesine ve 1878 Berlin Antlaşması’ndan önce de var olan milliyetçi duyguların gelişmesine yol açarak bağımsızlık hareketlerinin siyasî zeminini oluşturmuştur. Bölgedeki isyanlar, Osmanlı egemenliğini kaygan bir zemine taşırken, yabancı devletlerin bölgedeki müdahaleleri, isyanları, dolayısıyla da ayrılıkçı hareketlerin daha kolay sonuç vermesine yol açmıştır. Zira Balkan insanı toprağını eker, hayvanına bakar, ticaretini yapar ve vergisini verir. Dolayısıyla onlar için millî bir devlet kurmak; kendi menfaatleri bozulmadıkça çok da bir anlam ifade etmiyordu.

Yazar, genişleyen üretim, yoğun iç ticaret ve yeni kentlerle birlikte yeni bir tüccar sınıfının ortaya çıkmasının Osmanlı topraklarında yeni bir dönüşüm sürecini başlattığının altını çizmektedir. Yazara göre bu durum, Osmanlı Devleti’nin bölgedeki idaresini zayıflatmış ve bölgede Osmanlı etkisi azalmaya başlayınca da taşra âyanlarının etkileri artmıştır. Ayrıca, bölge genelinde ortaya çıkan Hristiyan tüccar grupları refah seviyelerini yükseltince kendi millî düşüncelerini, bağımsızlık fikirlerini oluşturmaya ve bunları kendi etnik grupları içinde yaymaya başladılar. Bu durum millîleşme sürecinin hızlanmasına sebep olmuştur, diyerek Balkanlardaki fikrî hareketlenmenin esas sebebine işaret etmiştir. Buna örnek olarak, 1804 yılında başlayan Sırp isyanının baş aktörü olan Kara Yorgi lakaplı George Petroviç’i verir ve onun iyi bir tüccar olduğunun altını çizer. 93 Harbi’nde, Osmanlı Devleti’nin yenilmesiyle birlikte Sırbistan

tam bağımsızlığını kazanmış oldu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bölgede oluşturmuş olduğu merkezî sistemin bozulmasıyla başlayan özel mülkiyet oluşumunun hızlanması, milliyetçilik fikirlerinin oluşumundaki önemi yazarın altını çizdiği konular arasında yer almaktadır.

Yazar, kitabında Makedonyalı Ulah olan N. Batzaria'nın anılarına ve Jön Türklere de yer vererek bu konu hakkında ulaşabileceğimiz birinci ve ikinci el kaynaklar önerir. Yazara göre Ocak 1913'te yapılan darbe ile başa geçen Enver Paşa'nın kabinesinde Nafia nazırı olan Batzaria'nın anıları, yeni bilgiler elde etmek amacıyla değil, kavrama ve yorum yapabilme açısından Jön Türk çalışmaları için önemli bir kaynak durumundadır. Batzaria'nın kitapları ile anıları Balkan ve Orta Doğu toplumlarının tarihlerinin çerçevesini çizer, bunun yanında da Jön Türkler hakkındaki anlayışları değiştirip geliştirecek mahiyette olduğu Karpat'ın ifadelerinde yer almaktadır.

Kitabın son üç bölümünde Gagauzlardan ve onların Selçuklu-Anadolu bağlantılarından ve folklorundan bahsedilir. Yazar, bu konuyu derinlemesine incelemesinin duygusal bir sebebi olduğunu ifade etmektedir. Yazar, bu çalışmalarını niçin yaptığını şöyle açıklamaktadır: Çocukluğunu geçirdiği Kuzey Dobruca'da bulunan Tulça ve Babadağ kasabası havalisine her bahar, kuzeyden Tuna'yı aşıp Dobruca'ya iş aramak için gelen insanların isimlerinin Hristiyan, soyadlarının ise Türkçe olduğunu ve bunun sebebinin merak ettiği için bu çalışmayı yaptığını belirtir. Yaptığı araştırmalar ve incelemeler sonucunda, Gagauzların Anadolu'dan geldikleri teorisi ile kuzeyden geldikleri teorisine daha yakın bir sonuç çıktığını ifade eder. Çalışmaların derinleşmesi ile birlikte de Gagauzların Anadolu'dan geldikleri ve İzzeddin Keykavus'un soyundan oldukları sonucuna varan yazar, meseleyi de Paul Wittek'in ispatlamış olduğuna dikkati çekmektedir. Gagauz adının ise doğrudan Keykavus isminden gelmiş olduğunu ortaya atanın da Bulgar tarihçisi G.D. Balascev olduğunu belirtir.

Yazar eserinde, Balkanlarda bulunan milletlerin etkilendiği toplumsal, ekonomik ve siyasal faktörlere değinip bunları genel itibarıyla ortaya koymuş ancak bu milletlerin farklı tarihsel geçmişlerinin, dillerinin, dinlerinin olması nedeniyle bu devletleri ayrı ayrı ele alarak konuyu daha açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etmeye ve esas olarak iki önemli konuya dikkati çekmeye çalışmıştır. İlki, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ortaya çıkan bu milliyetçilik hareketlerini nasıl algıladığı, ikicisi de Balkan topluluklarının milletleşme sürecinin Osmanlı Devleti'ni nasıl etkilediğidir. Çünkü yazara göre, Osmanlı Devleti kendi iç yapısındaki değişimlerin farkında değildi, çıkan karışıklıkları Avrupalı devletlerin kışkırtmaları olarak gördü ve bölgede yapılması gerekenin bölgenin güvenliğini ve huzurunu sağlayıp barışı devam ettirmek olduğuna kanaat getirdi. Osmanlı devlet adamlarının, bozulan devlet yapısı, ekonomik geri kalmışlık ve Avrupa'dan üst üste gelen askerî saldırılar nedeniyle çöküşünün daha da hızlandığı ve etrafında olup biten olaylara çok fazla müdahale etme şansı bulamadığı, yazarın altını çizdiği konular arasında yer alır.

Çalışmanın, akıcı dili ve makalelerin kitabın bütününe oluşturma konusundaki isabetiyle okuyucuyu kendine çekerek, yeni araştırmalara teşvik edecek bir eser olduğunu ifade edebiliriz. Yazarın kullandığı yerli ve yabancı kaynak örneklerine bakıldığında eserin geniş bir araştırma sonucu ortaya çıktığı dikkatlerden kaçmamaktadır.